Строков Ігор Васильович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету забезпечення державної безпеки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/ 0009-0004-8328-8739

Strokov Igor, Candidate of Law sciences (PHD in law), Associate Professor, Professor of the Department of Social, Humanitarian and Legal Disciplines, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-8328-8739

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ПОЛІТИКИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

CURRENT TRENDS IN INTERNATIONAL SECURITY POLICY

Анотація

Протягом всієї історії розвитку людства постійно відбуваються чергування соціальної-економічних формацій, розширюються процеси соціальної та культурної інтеграції народів, створюються нові форм організації народів та формуються засади спільного існування. Аналіз історичного розвитку держав та народів, доводить, що історичні зміни в Європі, що відбувалися протягом XV-XVII століть, надали можливість створення умов для формування нових соціально-економічних умов розвитку нових взаємовідносини між народами та країнами, створюють нові політичні погляди на спільне співіснування та закладають засади міжнародних відносинам.

Народи світу пройшли довгий та складний шлях до розуміння необхідності визначення змісту та засад співіснування на спільній території

та розуміння щодо необхідності налагодження різних форм взаємодії у всіх сферах спільного існування. Одним з головних досягнень людства в міжнародних відносинах було визначення основних засад міжнародної взаємодії та одного з головних принципів взаємовідносин між державами – принципу національного суверенітету.

Водночас, сучасний світ та взаємовідносини між країнами постійно змінюються в залежності від багатьох чинників, до яких слід віднести: історичні етапи розвитку людства, політика держави та цінності, які переважають в суспільстві, погляди на спільне існування та інші. У залежності вказаних чинників формується зміст таких взаємовідносини між країнами як на регіональному, так й на глобальному рівнях.

Проведений автором аналіз результатів інтеграційних процес світового масштабу доводить, що зміни соціально-економічних формацій призводить до змін у міжнародній політичній системі та створення нових форм міжнародної взаємодії. Нові форми міжнародної взаємодії створюють нові поняття в міжнародних відносинах: «геополітичні інтереси», «національні інтереси», «національна безпека», які стають складовими нового для міжнародних відносини терміну - «світовий порядок».

Кожна держава, дотримуючись національних пріоритетів та забезпечуючи реалізацію геополітичних інтересів, визначає засади зовнішньої політики, та вступаючи у взаємодію з інтересами інших держава створюють поняття – світовий порядок, яке є змінною категорією.

Слід врахувати, що сучасні особливості розвитку міжнародних відносин, на які суттєво впливають інтеграційні процеси між державами, технічний прогрес та розвиток науки, що прискорює економічний розвиток, процеси світової глобалізації. Водночас, такі процеси мають не лише позитивні наслідки, а також створюють нові сфери протиріч, конфліктів та небезпеки в міжнародних відносинах. Така ситуація підкреслює важливість

вивчення та проведення перспективного аналізу можливих тенденцій розвитку міжнародних відносин, що може надавати можливості передбачати негативні наслідки для окремої держави, я також для світової спільноти в цілому. Прогнозування тенденцій розвитку міжнародних відносин надає можливості визначати засади внутрішньої та зовнішньої політики держав, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків.

Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин потребують вивчення та аналізу, що може надати можливості передбачити негативні наслідки окремих тенденцій розвитку взаємодії та вжиття засобів впливу, спрямованих на уникнення проблем та протирічь між державами, забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Ключові слова. Міжнародні відносини, міжнародна безпека, колективна безпека, глобалізація.

Abstract

Throughout human history, there has been a constant succession of socio-economic formations, an expansion of the processes of social and cultural integration among peoples, the emergence of new forms of social organization, and the establishment of the foundations for coexistence. An analysis of the historical development of states and peoples demonstrates that the historical changes in Europe that took place during the 15th–17th centuries created the conditions for the formation of new socio-economic conditions, the development of new relationships between peoples and countries, the emergence of new political perspectives on coexistence, and the establishment of the foundations of international relations.

The peoples of the world have traveled a long and difficult path toward understanding the need to define the content and foundations of coexistence within a shared territory and the necessity of establishing various forms of interaction in

all spheres of coexistence. One of humanity's major achievements in international relations has been the definition of the fundamental principles of international interaction and one of the key principles of relations between states—the principle of national sovereignty.

At the same time, the modern world and relations between countries are constantly changing depending on many factors, including: historical stages of human development, state policy, prevailing societal values, views on coexistence, and others. Depending on the views held by a participant in international relations regarding interaction with other participants, the nature of such relations between countries is shaped at both the regional and global levels.

The author's analysis of the results of global integration processes demonstrates that changes in socio-economic formations lead to changes in the international political system and the creation of new forms of international interaction. New forms of international interaction give rise to new concepts in international relations: "geopolitical interests," "national interests," and "national security," which become components of a term new to international relations — "world order."

Each state, in accordance with its national priorities and in pursuit of its geopolitical interests, defines the principles of its foreign policy; and as these states interact with one another, they give rise to the concept of the world order, which is a fluid category.

It should be noted that the current characteristics of the development of international relations are significantly influenced by integration processes between states, technological progress, and scientific advancements that accelerate economic development, as well as the processes of global globalization. At the same time, such processes have not only positive consequences but also create new areas of conflict, tension, and danger in international relations. This situation underscores the importance of studying and conducting a forward-looking analysis

of potential trends in the development of international relations, which can provide opportunities to anticipate negative consequences for individual states as well as for the global community as a whole. Forecasting trends in the development of international relations enables the determination of the foundations of states' domestic and foreign policies aimed at minimizing negative consequences.

Current trends in the development of international relations require study and analysis, which can provide opportunities to anticipate the negative consequences of certain trends in the development of cooperation and to implement measures aimed at avoiding problems and conflicts between states, as well as ensuring national and international security.

Keywords: international relations, international security, collective security, globalization.

Постановка проблеми. Трансформація та глобалізація міжнародних відносин – це складні процеси взаємодії держав та інших учасників міжнародних відносин, що змінюють політичну, економічну й культурну взаємодію через посилення взаємозалежності, технологічний прогрес та транскордонні потоки інформації, капіталів і міграції, що призводить до нових форм співпраці, конфліктів, викликів безпеці та перегляду ролі національних держав у світовому порядку.

На сучасному етапі розвитку людства, важливим питанням постає вивчення тенденції розвитку міжнародних відносин, а також розвитку держави окремо. Внутрішня та зовнішня політика окремої держави, за певних умов, може суттєво впливати на міжнародні відносини та створювати проблеми для міжнародної безпеки. Отже, тенденції розвитку міжнародних відносин потребують аналізу та визначення. Результати такого аналізу можуть ефективно використовувати з метою протидії негативним тенденція та усунення глобальних проблем розвитку.

Сучасні методології вивчення суспільних відносин надають можливість створювати перспективні аналізи розвитку та визначати засади протидії можливим негативним тенденція, що є важливим для формування політики міжнародної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасних міжнародних відносинах та аналізу тенденцій їх розвитку, а також розширення зон протирічь та міжнародних конфліктів розглядалися в роботах А.А. Гриценка, Ю.О. Загуменової, Є.М. Нікіпелової, О.В. Кришеня, В.В. Коби, Ю.М. Панфілової, Т.В. Орлової, Г.П. Ситника, В.В. Сокуренка та інших авторів. У наукових працях звертається увагу на зміну в сутності та природі загроз, з якими стикається всі більшість країни світу, акцентуючи увагу на економічних, екологічних, ідеологічних та соціальних проблем, які суттєво впливають на міжнародні відносини та є визначальними у зовнішньої політики держав.

Мета статті - проведення аналізу сучасних досліджень щодо тенденцій розвитку міжнародних відносинах та системи міжнародної безпеки та застосування їх результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою конкретно-історичною моделлю світової політики безпеки була система „балансу сил”, що існувала з середини XVII століття (укладання Вестфальського миру) до закінчення Першої світової війни (1918 рік).

Система балансу сил – це концепція побудови взаємовідносин з іншими державами, коли створювалися умови, за яких одна держава або коаліція держав не можуть домінувати над іншими. Така система мала за головну та організаційну мету забезпечити реалізацію принципу рівноваги сил, який за допомогою різноманітних міжнародних заходів, що застосовувалися державами, дипломатичні взаємовідносини, створення альянсів (об’єднань) держав, превентивними війнами, тощо та така система

створила б багатополярність в міжнародних відносинах, визначала «великі держава», які мали б вплив на світову політику та інші країни, з метою забезпечення своїх інтереси.

Головною ідеєю концепції «балансу сили» – вжиття заходів, спрямованих на запобігання появі гегемона, який би завдяки впливу та могутності може нав'язувати свою волю іншим країнам. Тому суттєві зміни у системі балансу сил або різке посилення одного чи кількох учасників системи створює загрозу для безпечного існування інших. У цієї концепції дії правила – зростання силового потенціалу однієї держави для посилення свої безпеки може призводити до її сприйняття іншими як зростання небезпеки для них [1, С. 191].

Система балансу сил з її принципом рівноваги акторів міжнародних відносин спонукала до спроб вирішувати міжнародні спори та конфлікти шляхом введення загальновизнаних і фіксованих правил взаємовідносин та забезпечувати їх регулювання на основі міжнародних договорів та угод. Ця система стала базисом, для формування системи колективної безпеки.

Формування нових поглядів на існування країн та їх економічний розвиток призводив до зміни політичних поглядів на систему балансу сил. Характерним для взаємовідносин між країнами Європи наприкінці XIX та початку XX століть стає прагнення поширення впливу одних країни на інші на континенті та боротьба за території впливу на інших континентах (так звана колоніальна політика). Протидія між державами призводить до створення військово-політичних об'єднань країн – Троїцького союзу та Антанти, метою яких було протидія поширенню впливу протилежних країн та можливості вирішення спірних (в основному територіальних) питань на підставі сили.

Отже, для Європи на цьому історичному періоді характерно для створення коаліцій держав, що фактично заклало основи блокової системи безпеки.

Після першої світової війни відбуваються спроби відійти від такої моделі міжнародної безпеки та створити універсальну систему безпеки, в якої були б задіяно більшість держав світу та визначити правила безпечного існування. Але, для реалізації таких намірів виникало багато світових проблем, які не завжди вдавалося вирішувати дипломатичними методами та шляхом домовленостей, тому що існували значні розбіжностей в поглядах на спільне існування та національні інтереси. Такі прагнення призвели появі такого поняття, як колективна безпека.

Першою організацією колективної безпеки була Ліга Націй, яку створено після першої світової війни. Статут Ліги Націй врахував всі засади домовленостей та положення всіх післявоєнних мирних договорів та визначив структуру, яка змогла б забезпечити прагнення до безпечного, мірного співіснування держав. Країни-учасники взяли на себе зобов'язання захищати один одного у разі нападу будь-якої іншої держави. Система колективних заходів безпеки визначала напрямки діяльності: заборону погрози силою або її застосування у відносинах між країнами; мирне розв'язання міжнародних суперечок, засоби роззброєння; засоби забезпечення безпеки у перехідний період; засоби з використання регіональних організацій безпеки; тимчасові засоби, спрямовані на те, щоб покласти край порушенням миру; примусові засоби без застосування збройних сил та примусові засоби із застосуванням збройних сил. Розвиток такої системи колективної безпеки перервала друга світова війна, яка стала наслідком порушення балансу сил в Європі та остаточно визначила ідеологічний аспект міжнародних відносин – появу двох протилежних ідеологій існування країн світу.

Після другої світової війни розпочалася чергова спроба держав здійснити трансформацію міжнародних відносин та встановити світовий порядок, який тримався б на певних засадах. У 1945 році, коли остаточно сформувалося бачення закінчення другої світової війни, Велика Британія, США та Радянський Союз, розпочали проводити зустрічі з обговорення питань післявоєнної системи міжнародних відносин. Але, узгоджені дії щодо створення світового порядку та засад міжнародних відносин тривали лише декілька років. Розбіжності в ідеологіях держав та погляди на подальший розвиток міжнародних відносин між учасниками вказаних вище конференцій не сприяли досягненні принципових домовленостей та з часом збільшували конфронтації між ними.

Водночас, загострення ідеологічних протирічь між СРСР та іншими країнами антигітлерівської коаліції призвело до необхідності вирішення безпекових питань країн Європи та у березні 1948 року був укладений Брюссельський пакт між Бельгією, Великою Британією, Люксембургом, Нідерландами і Францією, який пізніше ліг в основу «Західноєвропейського союзу». Підписання Брюссельського пакту було відповіддю на події у Чехословаччині (лютий 1948 р.), коли Комуністична партія Чехословаччини за підтримки СРСР остаточно захопила владу, встановивши комуністичний тоталітарний режим. Така ситуація створила передумови об'єднання країн Європи, які не були окуповані Радянським Союзом, та появі у 1949 військово-політичного союзу - Організації Північноатлантичного договору.

Причиною утворення НАТО була агресивна політика Радянського Союзу, який мав намір повністю зберегти свій вплив на розвиток держав Європи та свої збройні сили в країнах Центральної та Східної Європи та кранам нав'язувалися недемократичні форми врядування, жорстоко придушувалися будь-які прояви опозиції, зневажались елементарні права людини, громадянські права і свободи.

У відповідь на утворення НАТО у 1955 році було створено Організацію Варшавського договору (ОВД) – договір про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу (військову організацію), у яку Радянський Союз фактично затягнув у країни східної та Центральної Європи: Албанію, Болгарію, Східну Німеччину, Польщу, Румунію, Угорщину та Чехословаччину, що було створено як противагу НАТО та забезпечення безпеки соціалістичних країн.

Протистояння двох об'єднань країн у майбутньому отримало назву – біполярна система світового порядку, якої було притаманні специфічні ознаки: країни світу остаточно поділилися на дві частини в залежності від ідеологічних поглядів на формування та існування державного режиму; ідеологічні протиріччя між більш впливовими країнами щодо поглядів розвитку світу призвели до появі нових геополітичних суперечностей між країнами; ідеологічні суперечності здійснювалося із застосуванням невійськових та нетрадиційних (насамперед інформаційних) засобів протистояння, що було підґрунтям формування поняття «інформаційне протистояння» та в майбутньому «інформаційна війна»; активне суперництво між країнами відбувалося на території «третіх» держав, які підпадали під вплив держав такого чи іншого табору та визначили нивий тренд у міжнародній політиці «формування сфер впливу»; усвідомлення небезпеки глобальної ядерної війни та її наслідків, не дали змоги розгорнути військові активи у світовому масштабі [2, С.48].

Отже, міжнародні відносини середини та другої половини XX століття характеризуються гострим протистоянням двох поглядів на існування людини в суспільстві, на утворення на існування і розвиток держави, які мали історичну назву «капіталізм» та «соціалізм».

Кінець XX століття характеризувався закінченням етапу поширення радянської (соціалістичної) ідеології та протистояння між двома

ідеологічними системами, а також поширенням демократичних поглядів на політику існування держави та особи. Отже, цей період розвитку людства можна оцінити позитивно та були створені різні механізми, які мінімізували ймовірність виникнення глобальної (світової війни) [3, С.8].

Руйнування біполярної системи міжнародних відносин та епохи ідеологічних протирічь не усунило всіх проблем в міжнародних відносинах та не ліквідувало глобальне протистояння між блоками держав. Протистояння між державами ще більш загострилися у зв'язку з появою нових проблем: конкуренція доктрин і стратегій, боротьби за домінування у світі та сфери впливу, прагнення нових країн до домінуванню у світі та створення зон впливу.

На початку XXI століття міжнародні відносини перейшли в новий етап трансформації, реальністю якого є реставрація великодержавного, імперського типу геополітичної свідомості, який поєднує ідеал державного розвитку у вигляді створення "великих імперій" та механізмів їхнього домінування над «середніми» та «малими» державами, а також недержавними політичними силами [4, С.250]. Отже, визначальним трендом трансформації системи міжнародних відносин XXI століття є поступове формування багатополюсної системи в умовах зростаючого глобального хаосу. З цим трендом пов'язані інші, не менш важливі тенденції, особливо в контексті російсько-української війни та їх значення для забезпечення глобальної і національної безпеки України [3 , С.8].

Закінчення біполярної системи призводить до появі нових центрів впливу та фактичне формування багатополярної системи безпеки. Багатополюсна система безпеки (або багатополярність) — це система світового устрою, де існує **кілька (більше двох) потужних центрів сили** (держав чи блоків), які мають приблизно рівний військовий, економічний та політичний вплив, на відміну від однополярної (одна

наддержава) чи біполярної (дві наддержави) систем. Вона передбачає розподіл влади між багатьма міжнародними акторами, що ускладнює домінування одного полюса впливу. Така конструкція є незрівнянно складнішою і потенційно небезпечнішою, ніж світ, що рівняється на однин або два центри впливу [5, С.231].

Поступове формування багатополярної системи міжнародних відносин призводить до загострення протирічь в багатьох сферах міжнародної взаємодії, появі нових сфер протиріч та конфліктів: за сфери впливу, за ресурси, можливості забезпечення національного економічного зростання, що породжує нові проблеми враховуючи аспект виживання та власної безпеки.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються турбулентністю та напругою в зовнішніх відносинах між державами, зокрема, політичних, економічних, ідеологічних та інших сферах взаємодії. Існуюча система міжнародних відносин та її безпековий простір, не витримавши гібридних викликів і загроз XXI століття, нині переживають фундаментальну трансформацію. Це, в свою чергу, призвело формування нової глобальної архітектури безпекового простору і середовища міжнародних відносин [6, С.47]. У XXI столітті спостерігаємо процеси формування нового світового порядку, вихід на міжнародну арену нових «гравців» та формування нових зв'язків між державами в міжнародних відносинах [7, С.136].

Один з найвпливовіших світових лідерів - Президент Фінляндії Александр Стубб, оцінює сучасний стан міжнародних відносин як кризу ліберального порядку та зростання мультиполярности. В однієї зі своїх статей він зазначає, що світові новини переповнені конфліктами та трагедіями. Росія бомбардує Україну, Близький Схід кипить, а в Африці вирують війни. Зі зростанням конфліктів, схоже, демократії занепадають. Епоха після холодної війни закінчилася. Попри надії, що виникли після

падіння Берлінської стіни, світ не об'єднався, прийнявши демократію та ринковий капіталізм. Дійсно, сили, які мали об'єднати світ — торгівля, енергетика, технології та інформація — тепер розривають його на частини [8].

Ураховуючи зазначене можна окреслити головні тренди сучасних міжнародних відносин: руйнування системи міжнародних інституцій, які встановлювали та забезпечували виконання міжнародних зобов'язань, а також системи міжнародного права та перехід силових способі вирішення конфліктів; зростання впливу великих держав на регіони та проведення агресивної зовнішньої політики: розширення агресивних способів поширення впливу: економічні кризи, торгівельні війни, епідемії, військові конфлікти, наслідки яких стають надто відчутними тощо; загострення територіальних протирічь між державами, які стають причинами міжнародних конфліктів.

Ураховуючи зростаючу кількість протиріч між державами світи сучасна система міжнародної безпеки потребує нових підходів до визначення теоретичних засад щодо обґрунтування її існування, нових механізмів забезпечення безпеки та формування системи гарантій та способів їх реалізації з метою забезпечення безпечного існування держав та народів.

Висновки. Сучасні міжнародні відносини характеризуються складними процесами взаємодії між їх учасниками, зростанням напруженості в стосунках держав та народів, появі нових проблем, які обумовлені особливостями соціально-економічного та культурного розвитку країн та народів, а також поширенням свого впливу на інші території та боротьбою за домінування у світі. Такі тенденції світового співіснування держав та народів у майбутньому будуть впливати на сутність за зміст міжнародних відносин та формування поглядів та засад на безпекове існування.

Загострення проблем у міжнародних відносинах та виникнення значних протиріч між державами як а світовому, так й на регіональному рівні, вимагають розроблення нових підходів до визначення нових засад створення систем міжнародної та регіональної безпеки, з урахуванням відповідних викликів та загроз, притаманним різним регіонам.

Література

1. Сергій Кононенко. Міжнародні відносини та їх системи. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kononenko_mizhnarodny.pdf (дата звернення 04.02.2026)

2. Дронов В. Ю., Мамонтова Е.В. Політичні концепції формування та реалізації міжнародних відносин : навч.-метод. посіб. Видання 2-ге переробл. та допов. Одесса. НУ «Одеська юридична академія». 2024. 151 с.

3. Ситник Г., Таран Є. Основні тренди трансформації системи міжнародних відносин (світоустрою) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: національна безпека. К. 2024. № 2. С. 5-12

4. Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В., Лисецький Ю.М. Міждержавні протистояння. Нові реалії. // Держава і право: збірник наукових праць. Серія: Політичні науки. К., 2021. № 89. С. 249–257.

5. Орлова Т.В. Історія сучасного світу : навч.посібн. К. Знання, 2006. 551 с.

6. Семенюк Є.В.. Трансформація міжнародних відносин та розвідувальна діяльність. URL: https://journals.uran.ua/milstratech/article/view/342382/330288 (дата звернення 04.02.2026).

7. Наталія Матвійчук. Тенденції глобального розвитку та їх вплив на сучасні міжнародні відносини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці. 2023. № 47. С. 134-141.

8. Останній шанс Заходу. Як побудувати новий світовий порядок, поки не стало надто пізно, — Стубб для Foreign Affairs // URL: https://texty.org.ua/fragments/116429/ostannij-shans-zaxodu-yak-pobuduvaty-novyj-svitovyj-poryadok-poky-ne-stalo-nadto-pizno-stubb-dlya-foreign-affairs/

References

1. Serhii Kononenko S. (2018). Mignarodny vidnosinu ta ix sistemi [International Relations and Their Systems]. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kononenko_mizhnarodny.pdf (accessed on 04.02.2026) [in Ukrainian].

2. Dronov V. Yu., Mamontova E.V. (2024). Politichni koncepcii formuvannya ta realizacii mignarodnich vidnosin [Political concepts of the formation and implementation of international relations]. Odessa Law Academy National University. 151 p. [in Ukrainian].

3. Sytnik G., Taran E. (2024). Osnovni tendencii transformacii mignarodnich vidnosin (svitiustriy) [Main trends in the transformation of the system of international relations (world order)} // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: National Security. Kyiv. No. 2. pp. 5-126. [in Ukrainian].

4. Pavlenko D.G., Semenyuk Y.V., Lisetsky Y.M. (2021). Migdergavne protistoyannya. Novi reali [Inter-state confrontations. New realities]. State and law: collection of scientific works. Series: Political sciences. Kyiv. No. 89. P. 249–257. [in Ukrainian].

5. Orlova T.V. (2006). Istoriya suchasnogo svitu [History of the modern world: textbook]. Kyiv: Znannya. 551 p. [in Ukrainian].

6. Semenyuk, E.V. (2026). Transformaciya mignarodnich vidnosin ta rozviduvalna diyalnist [Transformation of international relations and intelligence activities]. URL: https://journals.uran.ua/milstratech/article/view/342382/330288 (accessed 04.02.2026). [in Ukrainian].

7. Natalia Matviychuk. (2023). Tendenciy globalnogo rozvitku ta ich vpliv na suchasni mignarodni vidnosini [Global Development Trends and Their Impact on Contemporary International Relations]. Historical and Political Problems of the Modern World: Collection of Scientific Articles. Chernivtsi. No. 47. P. 134-141. [in Ukrainian].

8. Ostanni shans Zapadu. Yak pobuduvati noviy svitoviy poryadok, pori ne stalo pizno — Stubb for Foreign Affairs [The West's last chance. How to build a new world order before it's too late — Stubb for Foreign Affairs] // URL: https://texty.org.ua/fragments/116429/ostannij-shans-zaxodu-yak-pobuduvaty-novyj-svitovyj-poryadok-poky-ne-stalo-nadto-pizno-stubb-dlya-foreign-affairs/